
Političko obrazovanje u srednjoj školi. Kamo i kako dalje?

MARKO BEŠKER*

Sažetak

U radu se razmatraju problemi nastave političkog obrazovanja s tri aspekta:

- sadržajno metodičkih i didaktičkih poteškoća nastave društvenih znanosti u Hrvatskoj,
- kvalitete nastave prema normi ISO 9000, i
- provedenog empirijskog istraživanja kvalitete sustava osposobljavanja učenika srednjih škola iz predmeta *Politika i gospodarstvo*.

Izabrane metode u oblikovanju rada omogućile su da se poslije konstatiranja stanja prikažu suvremena svjetska stručna, metodička i didaktička rješenja u ovoj nastavi. Sva ponuđena rješenja i modeli nisu preneseni kao kopija tuđih rješenja, nego su prilagođavana prilikama u kojima se nalazi hrvatsko srednje školstvo. Namjera je da se pokrenu nove snage u hrvatskom školstvu koje će, shvaćajući zbilju u kojoj se nalazimo, iznalaziti nove putove odgoja i obrazovanja, gdje je jedini izlaz u kvaliteti učenja i potpunom zadovoljstvu učenika, roditelja i svih nas. Ovaj pristup ne traži neka neostvariva materijalna sredstva, ali zahtijeva mnogo truda i promjene u politici i načinu rada svih onih koji su izravno ili neizravno vezani za nastavu.

Uvod

U hrvatskom srednjoškolskom obrazovanju posljednjih se nekoliko godina političko obrazovanje učenika provodi kroz predmet *Politika i gospodarstvo*. Polazne osnove takvog opredjeljenja nalaze se u spoznaji o potrebi uvođenja demokratskog političkog odgoja i obrazovanja, kojim bi se kod građana stvarali preduvjeti za razumijevanje političkih odnosa i procesa te participaciju u pluralnim političkim odnosima i procesima.

Da bi se uopće znalo što je dobro u dosadašnjem načinu provođenja ovoga obrazovanja, a što treba mijenjati i usavršavati, bilo je potrebno istražiti problem kvalitete političkog obrazovanja u hrvatskom školstvu.

Istraživanje je postavljeno tako da se u prvom dijelu prikažu iskustva u političkom obrazovanju mladeži zemalja s razvijenom demokratskom tradicijom, u drugom dijelu da se dade kratki osvrt na poteškoće u nastavi predmeta društvenog obrazovanja, a u trećem da se prikažu rezultati istraživanja problema "Kvaliteta u nastavi predmeta Politika i gospodarstvo".

*Marko Bešker, izvanredni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu.

Cilj je bio skrenuti pozornost javnosti na sadašnje stanje srednjeg školstva i potaknuti istraživače da potraže znanstvene odgovore na pitanje, kamo dalje s hrvatskim školstvom, koje je, unatoč nizu reformi, na stranputicama koje treba hitro ispravljati.

O političkom obrazovanju u zemljama razvijene demokracije

Odgoj i obrazovanje iz politike aktualna je tema programa školskih i izvanškolskih obrazovnih institucija u većini zemalja. Politički odgoj i obrazovanje po ciljevima kojima teži može biti demokratski i diktatorski (indoktrinacija). Po formi organiziranja provodi se ili posebnim predmetom ili se realizira u sklopu izučavanja predmeta društvenih znanosti.

Svrha je demokratskog političkog odgoja i obrazovanja u pripremanju građana, a posebno mladog naraštaja, za razvoj demokratske svijesti, znanja i sposobnosti koje omogućuju djelovanje na političke procese u društvenoj zajednici. Za razliku od dugovjekovne prakse indoktrinacije ljudi u diktatorskim režimima, koji su pokušavali podvrgnuti građane jednom jedinstvenom mišljenju, političko obrazovanje u demokraciji usmjereno je na samoodređenje, shvaćanje vlastitih interesa i obveza, odgovornom djelovanju u državi i društvenoj zajednici te slobodnoj volji. Današnji politički odgoj i obrazovanje u zemljama razvijene demokracije bavi se aktualnim političkim problemima i pitanjima budućnosti, pri čemu se problematiziraju politički i društveni učinci tehnološkog razvitka, te ekološki aspekti. U središtu su, naravno, teme političke i društvene integracije, kako u zemlji tako i u širim regijama. Prema tome, temeljna je premisa ovoga odgoja i obrazovanja da učenici steknu znanja i uvide u političke sustave, teorije, procese, međunarodnu politiku, radi poznavanja optimalnih alternativa odlučivanja i djelovanja, te vlastitog razvoja, kao i upućivanja u političko - društveno djelovanje. To, drugim riječima, znači omogućavanje mladima da se poslije osposobljavanja što lakše integriraju u političke, ekonomske i društvene tokove, te da se kod njih razvija politička kultura, kultura političke komunikacije i kultura tolerancije, koje su neophodne svakom građaninu u pluralnom demokratskom društvu.

Smjernice srednjoškolskog obrazovanja europskih zemalja, a posebice Njemačke i Austrije, utvrđuju ciljeve i zadaće koje se moraju ostvarivati u procesima političkog obrazovanja.

Tako se u izvještaju savezne vlade o stanju i perspektivama političkog obrazovanja u Saveznoj Republici Njemačkoj¹ (BRD) utvrđuju ciljevi i zadaće takvog obrazovanja.

“Političko obrazovanje mora naročito slijediti ove ciljeve:

¹Deutsche Bundestag, 12. Wahlperiode, Drucksache 12/1773, 10. Dezember 1991., Sonderdruck: Aus Politik und Zeitgeschichte, 10. April 1992.

- što je moguće objektivnije informirati o faktorima i funkcionalnim povezanostima političkih, društvenih i ekonomskih procesa;
- pridonositi prihvaćanju temeljnih vrijednosti slobodne i pluralne demokracije - bez obzira na moguću kritiku njezina konkretnog ostvarivanja;
- razjašnjavati da je slobodna i pluralna demokracija jedini politički poredak u kojem je moguće, i u skladu sa sustavom, samostalno, racionalno i samoodgovorno djelovanje te koje pruža najveće šanse za optimalni razvoj pojedinca;
- razvijati svijest o bitnim demokratskim pravilima igre i uvježbavati demokratske postupke, razvijati sposobnost za konfliktne situacije i spremnost na konsenzus;
- unapređivati sposobnost i spremnost razmišljanja o političkim alternativama, te razvijati političku svijest o problemima, političku sposobnost prosuđivanja i spremnost na prosuđivanje;
- razvijati sposobnost za političko djelovanje i prepoznavanje, te korištanje šansi političkih i društvenih utjecaja;
- shvatiti govorne i negovorne komunikacije prema njihovoj ideološkoj pozadini;
- sposobnost prepoznavanja vlastita pravnog i interesnog položaja, kao i pozicijsku povezanost vlastitih i tuđih izjava;
- sposobnost održavanja vlastitih interesa u okvirima pravila pluralističke demokracije, te osvrta na interese drugih;
- unapređivati sposobnost i spremnost na zajednički miran i život pun razumijevanja s ljudima različitog porijekla i kulture;
- pridonositi smanjenju nacionalnog egoizma;
- razvijati sposobnost i spremnost, koja će se odraziti na angažiranje i odgovornost te svjesno političko i društveno djelovanje.”

Kao najvažnije zadaće u ostvarivanju ciljeva spominju:

- da se težište političkog obrazovanja treba usmjeriti na prijenos temeljnih znanja, predodžbi vrijednosti i načina djelovanja u demokratskoj zajednici;
- da odgoj za demokraciju ne smije sadržavati samo pravila djelovanja, nego specifičnu koncepciju, određene pristupe i stavove koje čovjek treba uvježbati i primijeniti u djelovanju;
- da se demokratskim političkim odgojem i obrazovanjem stvori osnova za zaštitu manjina, te da pojedinac podnosi svoj manjinski položaj i priznaje odluke većine;
- da se demokracija mora tumačiti na način blizak stvarnosti sa svim prednostima i problemima;

- da se razvoju državne i ustavne svijesti ne pridaje središnja zadaća političkog obrazovanja;
- da se razvoj parlamentarnog sustava ne može zamisliti bez političkog pluralizma (stranaka);
- da se u izučavanju povijesnih činjenica razvija odnos bez bilo kakvih predrasuda;
- da razvijaju sposobnosti ljudi za vlastito mišljenje i prosudbe;
- da upoznaju strane države i njihovo stanovništvo, tradicije i razlike, kako bi lakše dolazilo do međusobnog razumijevanja i tolerancije.

Na tako utvrđenim osnovama Savezne vlade komisije za izradu smjernica Ministarstva kulture pojedinih saveznih država SR Njemačke dale su osnove za daljnji razvoj vlastitoga političkog obrazovanja. Analize tih osnova pokazuju da se radi o velikoj podudarnosti pristupa ovom obrazovanju, s tim da postoje stanovite razlike između zemalja bivše BRD i DDR. Razlike se objašnjavaju činjenicom što je u BRD postojao duži kontinuirani razvoj demokracije, pa i demokratskoga političkog obrazovanja. Smatra se da je to dovoljan razlog za izučavanje nekih posebnih sadržaja u školama DDR.

Upravo zbog sličnih uvjeta u razvoju demokracije i prijelaza iz socijalističkih u demokratske društvene odnose u zemljama bivšeg DDR-a i Republike Hrvatske, prikazat ćemo okvirne smjernice “društvenog studija” u školama općeg obrazovanja u Saskoj².

Sustav školovanja Saske podijeljen je u dva dijela. Prvi dio čine “sekundarne škole” u koje ulaze temeljne i realne škole, a traju od 7. do 10. razreda. Drugi dio su gimnazije i neke stručne škole koje traju od 8. do 12. razreda. U svim školama se izučavaju “društveni studiji” prosječno s jednim satom tjedne nastave. Programi za “sekundarne škole” i gimnazije različiti su jer su postavljeni različiti ciljevi učenja.

U cijelom sustavu “društvenih studija” stručna materija je većim dijelom koncentrirana na političke odnosno politološke teme.

Kratki osvrt na ciljeve, planove i programe

a) Sekundarne škole

Primarna zadaća nastave odnosi se na unapređivanje razumijevanja učenika socijalnih, gospodarskih i političkih događaja i njihovo pripremanje za život u slobodnom demokratskom društvu. Ističe se da u tom procesu

²Mickel, Wolfgang W., u: *Gesellschaft - Erziehung - Politik (GEP)*, 3(1992.), 5, 319-235.

treba njegovati temeljne ljudske vrijednosti, poštivanje ljudskog dostojanstva, slobodu, pravnu jednakost, socijalnu pravdu, mir, toleranciju i dr.

Tijekom učenja mladi moraju spoznati mogućnosti i granice demokratskog načina života, te zadaću preuzimanja svojih obveza i prava kao punoljetni građani. Trebaju naučiti mehanizme državnog uređenja, pluralizam, zakonitosti tržišnog gospodarstva i parlamentarnu demokraciju, te razumjeti uzroke i posljedice sloma bivšeg socijalističkog sustava.

U didaktičkom i metodičkom smislu nastava mora biti orijentirana suvremenim metodama i oblicima rada, rješavajući konkretne situacije i probleme, oslanjajući se na znanstvene spoznaje, a vodeći računa o aktualnosti i okrenutosti budućnosti.

U raspravi o ciljevima ovoga obrazovanja spominju se *vodeći ciljevi obrazovanja i ciljevi učenja*.

Vodeći ciljevi političkog obrazovanja odnose se na razvitak sposobnosti i spremnosti za razlikovanje različitih društvenih i ekonomskih teorija i koncepcija, te prepoznavanje njihovih posljedica i iznalaženje alternativa.

Vodeći ciljevi učenja zahtijevaju razvoj takvih sposobnosti pojedinca gdje će shvaćanje odluka i djelovanja u politici i gospodarstvu ocjenjivati prema njihovoj uzajamnosti i povezanosti.

Pregled nastavnih sadržaja

7. razred

- obitelj / slobodno vrijeme, škola,
- komunalna politika, zaštita okoliša,
- Europa i međunarodna politika (proces europskog ujedinjenja; modeli zajedničkog europskog doma)

8. razred

- zajednički život u obitelji*
- učenik i škola (samo za realne škole)
- mladež i slobodno vrijeme
- odnos prema medijima

9. razred

- demokratska temeljna prava u pravnoj državi (za realne škole)
- stranke i izbori*
- politika u komuni* (* ne u realnim školama)

- čuvanje okoliša
- 10. razred
- baratanje pravima u svakodnevi
- demokracija u parlamentu*
- Europa raste zajedno
- politika mira i sigurnosti (samo za realne škole)
- odnosi između industrijskih zemalja i zemalja u razvoju.

* Tematska područja su obvezatna.

Ove privremene okvirne smjernice poslije stečenih iskustava u praksi podliježu nadopunama i promjenama.

b) Gimnazije

Pošto je visoka podudarnost u ciljevima, zadaćama i didaktičko metodičkim načinima pripremanja realizacije nastave društvenog studija gimnazija i sekundarnih škola, analizu ćemo nastaviti s aspekta razlike u nastavnim sadržajima.

U gimnazijama se uz sadržaje za sekundarne škole uključuju još i dodatni. Tako je u 8. razredu planirana tema "Potrošnja i društvo", u 9. razredu "Opasnosti od ovisnosti", a u 10. razredu "Stranci u Saveznoj Republici", "Socijalno tržišno gospodarstvo BRD", i "Zanimanja i izbor zanimanja".

Osvrnut ćemo se na neke teme:

Potrošnja i društvo

Vodeći aspekti:

- prepoznati položaj potrošača
- prepoznati i ispitati vlastite potrošačke navike
- shvatiti sebe kao adresata reklama i moći se odnositi prema reklamama.

Sadržaji:

- potrošačko društvo i njegovi problemi
- funkcija, važnost i tehnike reklamiranja u potrošačkom društvu

- zaštita potrošača u Saveznoj Republici Njemačkoj.

Tema “Stranci u BRD” uključena je u nastavne programe zbog spoznaje da se u posljednje vrijeme kod jednog dijela mladeži javlja prezir i mržnja prema tim ljudima. Radi se, dakle, o odgojnim aktivnostima u funkciji tolerancije i razumijevanja među ljudima.

O tematskim sadržajima 11. i 12. razreda

Ovi nastavni sadržaji zauzimaju široki prostor prema sadržajima 8., 9. i 10. razreda. Nastavne jedinice su raščlanjene u pet (od toga su četiri obvezatna) polja učenja.

I. Politički sustav Savezne Republike Njemačke

- Uvid u temeljne ustavne strukture i procese stvaranja političke volje, i
- Upoznavanje s temeljnim mislima parlamentarne i pluralističke demokracije.

Činjenični aspekti:

1. Temeljna prava,
2. Pravna država,
3. Organizacija interesa i političko sudjelovanje: a) stranaka, b) inicijative građana, c) saveza, d) crkve,
4. Izbori,
5. Vladajući sustav i stvaranje političke volje,
6. Demokracija na komunalnoj razini,
7. Masmediji,
8. Politički sustav DDR-a.

II. Društvo u promjeni

- Radi se o sociološkoj i socijalno-psihološkoj analizi današnjeg njemačkog društva, kao i zadaćama društvene politike (socijalne politike, politike obitelji, politike mladeži, itd.);
- Usporedbe s bivšim DDR-om i inozemstvom.

III. Gospodarstvo u promjeni

- Bitne veze i uzajamni odnosi gospodarstva, ekologije i politike, usporedba s centralnim upravljanjem gospodarstvom, strategije rješavanja ekonomskih problema sadašnjosti.

IV. Marksističko-lenjinističko utemeljeni sustavi vlasti i njihov slom

- Učenici trebaju shvatiti koje su se alternativne i reformističke ideje razvile u pojedinim socijalističkim državama i zašto su se one slomile pri njihovoj praktičnoj realizaciji.

Činjenični aspekti:

1. Karakter marksističko-lenjinistički utemeljenih sustava vlasti,
2. Temeljna i ljudska prava u marksističko-lenjinistički utemeljenim sustavima vlasti,
3. Pokušaji reformi u socijalizmu u prošlosti i sadašnjosti,
4. Promjena političkog sustava,
5. Oblici gospodarstva,
6. Nacionalni konflikti.

V. Međunarodni odnosi u radikalnoj promjeni

- Pojedini pothvati (1. Europska integracija, 2. Razvojnopolitički odnosi između industrijskih zemalja i zemalja u razvoju, 3. Problemi politike mira i sigurnosti, 4. Međunarodne krize).

Za više gimnazijske razrede predviđena je obrada većih tematskih povezanosti.

Cjelovita realizacija programa ponajprije ovisi o nastavniku

Unatoč njemačkoj dugoj tradiciji u realizaciji srednjoškolske nastave političkog obrazovanja ističu se posebne teškoće zbog nedovoljnog broja stručnih i metodičko osposobljenih nastavnika ovih predmeta.

Studenti koji se pripremaju za nastavnike (predavače) tih sadržaja posebno se osposobljavaju za metodičko izvođenje ovog učenja kroz studijski kolegij "Politsche Bildung und Methodik". U nastavi se koristi suvremena organizacija i metode učenja. Posebna se pažnja posvećuje moderaciji³ i vizualizaciji⁴ učenja te valorizaciji postignuća u učenju. Da bi nastavnici to

³Pod pojmom *moderacija u nastavi* (moderator, lat. usmjerivač) podrazumijevamo aktivnosti nastavnika (predavača) u usklađivanju nastavnih metoda, tehnika, oblika rada te nastavne ekologije, dinamike i komunikacije u procesu učenja s postavljenim odgojnim i obrazovnim ciljevima nastave.

⁴Vizualizacija u nastavi. Pod pojmom *vizualizacija u nastavi* (visus, lat. vid) podrazumijevat ćemo aktivnosti nastavnika (predavača) u korištenju zornih sredstava u procesu prenošenja znanja sudionicima u nastavi, radi što lakšeg i potpunijeg učenja te shvaćanja zakonitosti u gradivu koje se uči.

mogli doseći redovito se, nekoliko puta godišnje, uključuju u programe metodičke izobrazbe za nastavni rad.

Spoznaje do kojih smo došli istraživanjem *problema kvalitete osposobljavanja učenika srednjih škola iz područja političkog obrazovanja*⁵ pokazuju da se danas u zemljama Europske zajednice posebno preferira kvaliteta učenja gdje metodika učenja ima poseban značaj. Škole se sve više orijentiraju na osiguranje kvalitete svojih usluga sukladno zahtjevima normi ISO 9000⁶. To se pokazalo osobito efikasno u postizanju ciljeva kvalitete učenja.

Jedan od ciljeva ovoga rada usmjeren je na informiranje javnosti o novim trendovima u europskom školstvu, čime ćemo se i mi uskoro morati početi baviti.

U istraživanju se potvrdila dobro poznata istina da kvaliteta učenja, a time i nastave, ovisi o *vanjskim i unutarnjim činiteljima učenja*.

Vanjski činitelji učenja oni su faktori na koje nastavnici izravno ne mogu utjecati (nastavni plan i program, udžbenik, priručnici, šira literatura, broj učenika u odjeljenju, opremljenost škole suvremenim nastavnim sredstvima i pomagalima, financiranje i sl.), a izravno utječu na kvalitetu učenja.

Unutarnji činitelji učenja faktori su u domeni nastavnikovog utjecaja (stručna osposobljenost, metodička osposobljenost, valorizacija učenja, otkrivanje i otklanjanje poteškoće u učenju, motivacija za rad, motivacija učenika i sl.).

Naš ponajveći interes u ovom radu bio je usmjeren na razotkrivanje zakonitosti koje dovode do stanja kvalitetnog ili nekvalitetnog učenja predmeta društvenih znanosti na primjeru političkog obrazovanja.

Između ostaloga, projektom je postavljeno da iz svjetske literature i sličnih istraživanja analiziramo pitanja: poteškoće u nastavi u području političkog odgoja i obrazovanja te njihovo rješavanje, što se daje u ovome radu, a pripremanja i odvijanja nastavnog rada, metode vrednovanja rada nastavnika te korekcija i poboljšanje rada prema normi ISO 9000 prikazani su u posebnom radu.

⁵Rad je rezultat znanstvenoistraživačkog projekta *Sustavi kvalitete u hrvatskom gospodarstvu*, kojem potporu pruža Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske. Glavni istraživač je prof.dr.sc. Marko Bešker, Fakultet političkih znanosti u Zagrebu.

⁶Sustav normi ISO 9000, koji je u Hrvatskoj prihvaćen i nosi naziv HRN ISO 9000, odnosi se na osiguranje i kontroliranje kvalitete svih proizvoda i usluga, pa time i usluga u području obrazovanja. Danas u Europskoj zajednici ima već veliki broj srednjih škola i fakulteta koje su certificirane prema spomenutoj normi. Tendencije su i u Hrvatskoj da se takvom normizacijom obuhvate sva poduzeća i ustanove, jer je to danas jedini način osiguranja željene kvalitete.

O poteškoćama u nastavi i njihovom rješavanju

Većina nastavnika u srednjoškolskoj nastavi, pa i drugdje, nailazi na tipične poteškoće koje izravno utječu na kvalitetu rada. Nastavnici često i nisu svjesni da trebaju sustavno evidentirati, analizirati, a tek potom tražiti rješenja za izbjegavanje poteškoća na koje nailaze u nastavi. Oni, barem kod nas, najčešće očekuju pomoć izvana. Takvi odnosi prema vlastitim problemima u radu redovito su posljedica njihove nedovoljne osposobljenosti i (ne)razvijenih potreba za mikroistraživanjima u nastavi.

Ta, po opsegu mala, istraživanja od neprocjenjive su vrijednosti za korekcije i poboljšanja dotadašnjeg nastavnog rada. U sustavu normi ISO 9000 takvim malim istraživanjima i uporabi metoda za otkrivanje nedostataka u nastavi, a time i stvaranju uvjeta za njihovo otklanjanje, posvećuje se posebna pažnja. Prema već spomenutim normama svi oni koji sudjeluju u planiranju, organiziranju i provođenju osposobljavanja trebaju poznavati metode i tehnike za brzo otkrivanje nedostataka u vlastitom radu i radu drugih (zadatak uprave škole). Te metode su najčešće vrlo jednostavne za uporabu, ali dovoljno pouzdane za takve potrebe. Ovdje ćemo spomenuti samo neke od njih, kao FMEA-Failure Mode and Effects Analysis (Analiza mogućih pogrešaka i učinaka), Lanac uzroka i posljedica (Ishikava), Analiza jakog polja, i Težinska analiza.

U donošenju konkretnih planova poboljšanja nastavnog rada korištenjem spomenutih metoda te metoda stvaralačkog mišljenja, nezamjenjiva je uloga rada aktiva nastavnika srodnih predmeta (timski rad) na kojima se rješavaju problemi, razmjenjuju iskustva, analiziraju i daju metodska rješenja za izbjegavanje takvih situacija.

Prikazat ćemo samo neke izdvojene primjere poteškoća u nastavi, iz sličnih publiciranih istraživanja u europskim zemljama, koji će nam poslužiti kao ilustracija za izvođenje zaključaka.

Polaznici srednje škole u takvoj su psihološkoj dobi da pronalaze načine kako nastavnika skrenuti s teme koju obrađuje. Posebno se to javlja kod njima manje zanimljivih i “teških” tema, pa i nekih predmeta, te u situacijama kad osjete nesigurnost nastavnika. U takvim prilikama učenici pokušavaju provocirati nastavnika redovito naizgled vrlo bezazlenim upadima. Često se zbog toga nastavnik počinje osjećati nelagodno, a potom obično pravi narednu pogrešku, jer postavlja pitanja učenicima “...zanima li vas to?”, “...ako ne...”. Učenici će nastavnikovu “konfrontaciju” s njima pokušati preokrenuti u vlastitu “pobjedu” i izjaviti da ih to ne zanima, a i predložiti bilo kakvu drugu aktivnost. Nastavnik je na dobrom putu da izgubi “bitku”. Zašto se to dešava i u čemu su daljnje pogreške nastavnika?

Nastavnik nije našao adekvatne načine motiviranja učenika za temu koju planira obraditi (pripreme su mu bile nedostatne), a njegova organizacija nastave i komunikacija u uvodenju u nastavu nije bila valjana. Vrlo često

nastavnik poslije toga ne nalazi pravo rješenje, nego s pozicije moćnijega priprema “osvetu” za zločestu djecu. Upravo je u tome zamka, jer valjanih rješenja nema “ad hoc”; on je izgubio planirano vrijeme, dinamiku, a valjanu komunikaciju u nastavi nije postigao, nisu ostvareni ciljevi nastave, a učenici sigurno nisu naučili, pa nisu ni zadovoljni.

Iz ovoga se može zaključiti da su takve poteškoće rezultat:

- nastavnikove nespremnosti za nastavu, *dakle on ih je sam stvorio*, i
- učeničkog ponašanja, *stvorili su ih učenici*.

To su elementi za analizu na timu-aktivu, a rezultat toga trebao bi biti temelj promjena i poboljšavanja sadašnjeg stanja.

Zašto dolazi do takvih situacija?

Nastavnik je stručnjak u svom području, ali je nedovoljno metodički i psihološki osposobljen. Pri pripremanju i obradi nastavne jedinice najčešće polazi sa svoga stajališta:

- ako mene ovo zanima, zanimat će i učenike,
- znam jednostavno objasniti zakonitosti,
- ne trebam sve potkrepljivati primjerima iz života,
- treba ići u pojedinosti jer je sve vrlo važno,
- za takvu temu mi ne trebaju nekakve posebne pripreme, i
- učenici će me uvažavati jer sam njihov nastavnik.

Sve je to u praksi drukčije, jer nastavnik je onaj koji treba znati *što i kako* predavati i što od njega očekuju učenici. Čini se da je lako znati što, ali je sigurno velika nepoznanica kako predavati. Da bi se smanjila neizvjesnost, potrebno je znati kako privući pozornost učenika, kako im zadržati pažnju, kako ih aktivirati u radu, i uvjeriti u ispravnost i korisnost znanja, kao komunicirati, kako održati dinamiku i sačuvati imidž dobrog nastavnika.

Navedene ilustracije nisu jedine poteškoće na koje nastavnik nailazi u nastavi. Istraživanja nedvojbeno pokazuju da se poteškoće u nastavi odnose i na opasnost dosade, prekomplicirani prikaz teme, nedovoljnu pripremljenost nastavnika, rad s neprimjerenim nastavnim metodama, neobraćanje pozornosti na reakcije učenika (verbalna i neverbalna komunikacija), atmosferu otpora, nezainteresiranost, ispade sa željom da se omalovaži nastavnik, aktivnost samo jednog dijela učenika, dok se drugima ne posvećuje pozornost; nepoznavanje osobina učenika. Nema dvojbe da se poteškoće mogu smanjiti ili potpuno otkloniti ako primijenimo suvremenu nastavnu tehnologiju, gdje su moderacija i vizualizacija u nastavi od posebnog značenja.

Koliko se pažnje posvećuje tim pitanjima u našem školstvu uglavnom nam je poznato, ali ćemo iz interpretacije rezultata, u obradi ove teme, dobiti potpuniju sliku stanja na osnovi rezultata provedenog istraživanja u predmetu *Politika i gospodarstvo*.

Rezultati istraživanja kvalitete učenja predmeta Politika i gospodarstvo

O predmetu Politika i gospodarstvo

U svim srednjim školama Hrvatske postoji politički i gospodarski odgoj i obrazovanje učenika. Politički odgoj i obrazovanje provodi se kroz predmet *Politika i gospodarstvo*, a gospodarski odgoj i obrazovanje još kroz neke predmete. Za predmet *Politika i gospodarstvo* utvrđen je jedinstven program za sve srednje škole, a različita satnica unutar koje se realiziraju planirani sadržaji. Tako je u gimnazijama utvrđena satnica od 32 sata nastave, a 72 sata nastave za srednje stručne škole. Za politički odgoj i obrazovanje određeno je 50% sati planirane nastave. Usporedimo li planska i programska rješenja s rješenjima u školama BRD, kod nas je sve postavljeno obrnuto. Naime, rečeno je u prvom dijelu rada da su u BRD iste satnice u svim vrstama škola, ali se bitno razlikuju programski sadržaji, načini i dubina razmatranja problema.

Okvirnim nastavnim programom predviđa se obrada sljedećih nastavnih cjelina:

Osnovni pojmovi o politici i gospodarstvu; Država i ustroj državne vlasti; Osnovne odredbe Ustava; Politika i javnost; Politički poredak i stranke; Izborni sustav; Politika i vjera; te Lokalna uprava u Hrvatskoj.

Iz područja politike za sada nema udžbenika, a iz područja gospodarstva postoje dvije knjige koje se koriste kao udžbenici.

Organizacija istraživanja

Istraživanje je provedeno na uzorku od 82 škole, što je 20% od svih srednjih škola u Hrvatskoj. Uzorak je stratificiran tako da su iz svake županije i grada Zagreba proporcionalno zastupljene škole. Međutim, pojedine škole unutar županija slučajno su uključene u ispitivanje. Za te svrhe posebno je konstruiran upitnik od 10 zatvorenih pitanja (pitanja s ponudnim odgovorom višestrukog izbora). Popunjavali su ga nastavnici koji predaju predmet Politika i gospodarstvo. Osim toga, nastavnici su zamoljeni da napišu svoja zapažanja koja smatraju bitnima za realizaciju nastave ovoga predmeta. Radi pojašnjavanja pojedinih podataka, u svezi s istraživanjem, naknadno je vođen intervju s trećinom nastavnika koji su sudjelovali u popunjavanju upitnika. Upitnikom i intervjuom nastojalo se

saznati poteškoće s kojima se nastavnici susreću tijekom pripremanja i izvođenja nastave, te da se istodobno te poteškoće rangiraju na ljestvici od pet stupnjeva.

Prikaz rezultata istraživanja

Znatan postotak nastavnika izjavljuje kako su u izvođenju ove nastave prisutne brojne teškoće. Identificiranje poteškoća i njihovo rangiranje vidi se iz Tablice 1.

Tablica 1: Učestalost poteškoća u nastavi

Poteškoće u nastavi odnose se na:	U nastavi Politike i gospodarstva nailazim na poteškoće koje su:				
	vrlo velike %	velike %	umjerene %	male %	ne postoje %
Nastavni plan	6	11	45	22	16
Nastavni program	0	22	39	23	16
Udžbenike	40	49	0	7	4
Širu literaturu	0	45	50	0	5
Pripremanje za nastavu	0	11	44	50	5
Izvođenje nastave	0	12	45	28	5
Postizanje ciljeva nastave	0	28	45	27	0
Metodičku izobrazbu	0	17	50	22	11
Interes učenika	6	7	35	21	11
Ostalo	0	0	0	0	100

Navedeni pokazatelji bili su dovoljan poticaj da se u ovome radu posebno bavimo pitanjima vezanim za udžbenik, širu literaturu, postizanje ciljeva nastave, nastavni program, nastavni plan, metodičku izobrazbu nastavnika, interes učenika, pripremanje i izvođenje nastave, gdje su dominantna pitanja: *udžbenika, metodskog priručnika za nastavnike i šire literature, postizanja ciljeva nastave, metodičke izobrazbe nastavnika, pripremanje i izvođenje nastave, pobuđivanje interesa učenika za ove sadržaje i neadekvatnog nastavnog plana i programa.*

Zbog cilja koji smo postavili u ovom radu potpuniju ćemo analizu usmjeriti na unutarnje činitelje kvalitete učenja.

Komentar istraživačkih rezultata

Udžbenik, metodički priručnik za nastavnike i literatura

Gotovo svi ispitani nastavnici (89%) ističu da su velike i vrlo velike teškoće u ovoj nastavi zbog nedostatka odgovarajućih udžbenika i metodskih priručnika za nastavnike. Naime, iz područja politike uopće ne postoji udžbenik, a iz područja gospodarstva preporučena je udžbenik *Gospodarstvo* koji je izdala Školska knjiga 1992. godine. Nastavnici taj udžbenik smatraju potpuno neprimjerenim za korištenje u nastavi i traže da se povuče iz uporabe. U posebnim prijedlozima i zapažanjima koje su nastavnici davali u upitniku te naknadno vođenim razgovorima s anketiranim nastavnicima saznalo se da su gotovo svi nastavnici izrazito nezadovoljni pristupom izradi preporučenog udžbenika, njegovim sadržajem i metodičko-didaktičkim oblikovanjem. Sljedeće teškoće vezane su za izbor i korištenje šire literature, što je posebno naglašeno u dijelu političkog obrazovanja. Naime, to se može tumačiti kao posljedica nedovoljnog temeljnog politološkog obrazovanja tih nastavnika, jer su neki nastavnici raspoređeni u ovu nastavu na osnovi ekonomskoga ili drugog obrazovanja. Osim zahtjeva za izdavanjem odgovarajućih udžbenika, nastavnici traže izradu metodskog priručnika za nastavnike koji bi im bio od velike pomoći u pripremanju i izvođenju nastave.

Tražeci odgovor na opravdanost ovih zahtjeva, konzultirali smo iskustva u provođenju nastave političkog odgoja i obrazovanja zemalja njemačkog govornog područja. Pokazalo se da se pitanjima udžbenika, metodskih priručnika za nastavnike i ciljane literature u ovim zemljama posvećuje posebna pažnja⁷.

Na kraju komentara ovog dijela istraživanja zanimljivo je napomenuti da svega 4-5 % anketiranih nastavnika smatra ove poteškoće nebitnima u cjelokupnom ostvarivanju ciljeva nastave.

Ciljevi nastave, metodička izobrazba nastavnika, pripremanje i izvođenje nastave

Vrlo je visoka međusobna korelacija između promatranih varijabli postizanja ciljeva nastave, metodičke izobrazbe nastavnika, pripremanja i izvođenja nastave. Čak 28% ispitanih nastavnika tvrdi da ima velike probleme u postizanju utvrđenih ciljeva nastave. Izražene teškoće su različito uvjetovane u gimnazijama i srednjim stručnim školama.

U gimnazijama je razlog teškoća u ostvarivanju ciljeva, uz već spomenute, u malom broju sati nastave ovoga predmeta (svega jedan sat tjedno),

⁷Giesecke, Herman: Politische Bildung, (u.a.), *Didaktik und Methodik für Schule und Jugendarbeit*, Weinheim; Juventa - Verl., 1993.

Quakernack, Jurgen: *Politische Bildung in der Schweiz; Ein republikanisch-demokratisches Musterbeispiel?*, Leske und Budrich, 1991.

dok je u srednjim stručnim školama dovoljan broj sati tjedne nastave, ali je puno manji interes ovih učenika za izučavanje predmeta *Politika i gospodarstvo*. Oko 13% nastavnika vidi velike i vrlo velike probleme u nastavi zbog veoma malog interesa učenika za ovu nastavu. Najčešće nastavnici nisu svjesni da interes učenika izravno ovisi o kvaliteti nastave.

Od ukupno anketiranih nastavnika, 17% ih tvrdi da su velike poteškoće u nastavi vezane za njihovu nedostatnu metodičku izobrazbu, što se izravno reflektira na pripremanje i izvođenje nastave. Također su svi nastavnici suglasni da nema nebitnih elemenata koji bi se odnosili na izvođenje i postizanje ciljeva nastave. Nakon tako dobivenih informacija zanimao nas je odgovor na pitanje.

Kakav je sadašnji način rada i interes nastavnika za usavršavanjem?

Sadašnja nastava nosi sva obilježja klasične predavačke, *ex cathedra* nastave bez primjene suvremenih oblika i metoda u nastavi. Razlozi takvom stanju su brojni, a najčešće se spominju neadekvatni uvjeti rada i nedovoljna metodička osposobljenost nastavnika za pripremanje i izvođenje nastave.

Pokazalo se da kod nastavnika postoji očit interes za sudjelovanjem u suvremenom permanentnom obrazovanju i usavršavanju, što bi umnogome otklonilo naznačene probleme, ali oni sami ne mogu uvijek utjecati na trenutnu situaciju u kojoj se nalaze.

Nastavnici su svjesni temeljnog problema koji se odnosi na njihovu nedovoljnu metodičku i psihološku osposobljenost za izvođenje suvremene nastave. Želi li se, međutim, postići kvaliteta učenja i ostvarenje ciljeva nastave, nastavnici bi trebali poznavati i koristiti u radu modernu nastavnu tehnologiju⁸, što se ovim istraživanjem suprotno potvrdilo. Već je konstatirano da je nastava apsolutno predavačka, uglavnom bez elemenata vizualizacije i moderacije u radu. Ostale oblike stvaralačkog rada u nastavi, koji jedino mogu rezultirati kvalitetom, nastavnici uglavnom i ne spominju. Kad im se postavi pitanje, zašto se ne koriste suvremenim metodama i oblicima u nastavi, gotovo se uvrijede.

Što se takvih reakcija tiče sve je potpuno jasno. Oni su u takvu situaciju dovedeni i njima treba pomoći što prije.

Većina intervjuiranih nastavnika predaje i još neke predmete iz područja društvenih znanosti. Zanimala nas je njihova ocjena o situaciji u drugim predmetima koje predaju. Isticano je da je, npr., u predmetu *Gospodarstvo*

⁸Nastavna tehnologija podrazumijeva suvremeni pristup odgojno-obrazovnoj djelatnosti s aspekta nastavnog programa, sredstava, metoda i oblika rada u realizaciji toga programa.

i pravo povoljnija situacija što se tiče tjedne satnice, ali su drugi problemi vrlo slični, što bi naravno trebalo istraživanjem provjeriti.

Od današnje škole traži se da učenici tijekom nastave bez teškoća ovladavaju programiranim sadržajima, te da uoče zakonitosti među pojavama koje se objašnjavaju, a ne da tek učenjem kod kuće dosegnu taj cilj. Ovo istraživanje pokazalo je da je kod nas situacija potpuno suprotna. Ako učenici radom kod kuće, uz pomoć “instruktora”, ne kompenziraju potrebna znanja iz predmeta *Politika i gospodarstvo*, njihova znanja, prema ocjeni nastavnika, ostaju vrlo skromna.

Nastavni plan i program

Od ispitivanih nastavnika, 22% vidi velike i vrlo velike poteškoće u nastavi u vezi s nastavnim programom, a 17% u vezi s nastavnim planom i tvrdi da se iz objektivnih razloga ne može ostvariti postavljeni odgojno-obrazovni cilj nastave. Tražeći odgovor o čemu se radi, nastavnici su isticali da je za učenike gimnazije predviđeno premalo nastavnih sati za obradu materije, dok se za učenike srednjih stručnih škola smatra preteškim sadašnji nastavni program. Nastavnici smatraju da postoje dva razloga za reviziju nastavnog plana za gimnazije. Prvi se odnosi na povećanje satnice, a drugi na usavršavanje nastavnog programa, jer je spoznajni interes ovih učenika mnogo konkretniji i širi negoli je to sada utvrđeno programom. Većina nastavnika smatra kako je nužna žurna akcija stručnih institucija Ministarstva prosvjete na reviziji postojećeg nastavnog plana i programa.

Sadašnja situacija nužno dovodi do formalizma u nastavi, a o stvaralačkom radu nastavnika i udovoljavanju željama i interesima učenika iz ovog područja ne može biti ni govora. Vrlo često se isticalo kako učenici gimnazije pokazuju mnogo širi interes za izučavanjem problematike politike i gospodarstva od ostalih učenika. Oni žele spoznati aktualna kretanja u politici i gospodarstvu, spremni su sudjelovati u radu, ali za takvu organizaciju nastave nastavnik nema vremena. Očito da je odgojno-obrazovne ciljeve suvremene škole nemoguće doseći i u uvjetima savršeno koncipiranih programa ako su loše postavljeni planovi, i obrnuto, te ako nisu osigurani drugi preduvjeti za učenje.

Kod nastavnika koji predaju u gimnazijama i srednjim stručnim školama značajne su razlike u ocjeni velikih i vrlo velikih poteškoća u nastavi po svim ocjenjivanim elementima, osim izvođenja nastave i metodičke izobrazbe nastavnika. Pokazalo se da nastavni plan i program većim dijelom odgovara srednjim stručnim školama, dok je apsolutno neprimjeren gimnazijama. Problem udžbenika i šire literature prisutan je kod svih, ali je više izražen u gimnazijama. Teškoće oko postizanja ciljeva nastave istaknute su u gimnazijama. Izrazit je problem interesa učenika srednje stručne škole za ovom nastavom, dok istodobno takvih teškoća u gimnazijama nema.

Tablica 2: Različitosti poteškoća u nastavi gimnazija i srednjih stručnih škola

Poteškoće u nastavi odnose se na:	U nastavi Politike i gospodarstva nailazim na poteškoće koje su u:				Značajnost razlike
	Gimnaziji		Srednjoj stručnoj školi		
	vrlo velike %	velike %	vrlo velike %	velike %	
Nastavni plan	15	28	0	0	da
Nastavni program	0	29	0	0	da
Udžbenike	43	57	36	45	da
Širu literaturu	14	14	0	54	da
Pripremanje za nastavu	0	29	0	18	da
Izvođenje nastave	0	29	0	27	n.z.
Postizanje ciljeva nastave	14	15	0	8	da
Metodičku izobrazbu	0	30	0	27	n.z.
Interes učenika	0	0	9	10	da
Ostalo	0	0	0	0	n.z.

Nastavnici su suglasni oko postojanja velikih i vrlo velikih teškoća u njihovoj metodičkoj izobrazbi, a rješenje vide u permanentnom osposobljavanju i usavršavanju.

Umjesto zaključka

Prema istraživačkim rezultatima do kojih smo došli uputno je istaknuti potrebu za izradom odgovarajućeg udžbenika i priručnika za nastavnike iz područja političkog obrazovanja, te izraditi novi udžbenik iz područja gospodarstva jer postojeći, prema ocjeni nastavnika, nisu primjereni namjeni. Nastavne planove i programe treba revidirati i uskladiti ih prema postavljenim odgojno-obrazovnim ciljevima nastave. Uvođenjem permanentnog stručnog i metodičkog usavršavanja nastavnika otvoriti mogućnosti kreativne nastave i izbjeći vrlo naglašeni formalizam u ovoj nastavi.

Pristup nastavi političkog obrazovanja treba prilagoditi potrebama i stupnju razvoja demokratskih odnosa. Iskustava u Europi ima dovoljno, što upućuje na zaključak da je neracionalno i nepotrebno eksperimentirati vlastitom “originalnošću rješenja”, nego se treba koristiti spoznajama do koji su drugi narodi došli.

Iz razgovora s nastavnicima saznaje se da oni žele unaprijediti ovu nastavu, spremni su naučiti nove metode i tehnike unapređivanja kvalitete vlastitoga rada, stalo im je do zadovoljstva roditelja i učenika, kao i ukupne ocjene rada škole. Na njihovu žalost, do sada im takve mogućnosti nisu pružane unutar njihove organizacije.

Već je spomenuto da su unutarnji činitelji kvalitete učenja (nastave) većim dijelom u domeni izravnog nastavnikova utjecaja, pa ćemo ih u ovom dijelu rada još jedanput istaknuti.

Pretpostavimo li da je lako uskladiti tjednu satnicu s programom nastave i inovirati neke programske sadržaje te izraditi kvalitetne udžbenike i priručnike za nastavnike, tada ostaju ključni problemi metodičke i psihološke izobrazbe i stalnog usavršavanja nastavnika. To je dovoljan razlog da i za to pokušamo naznačiti moguće rješenje.

Čini se da je došlo vrijeme kad moramo prijeći s proklamacija na djelo i početi se intenzivno baviti permanentnom metodičkom i psihološkom izobrazbom svih onih koji sudjeluju u pripremi i izvođenju nastave. S druge strane, treba ubrzati transfer svjetskih metodičkih i psiholoških znanja iz područja političkog obrazovanja. Već je odavno svima jasno da se napredak u kvaliteti izobrazbe sudionika u nastavi postiže jedino sukladnim unapređivanjem stručnih, metodičkih i psiholoških znanja i umijeća nastavnika. Iz tih se razloga ovim radom apelira na te dobro poznate generatore napretka u obrazovnom sustavu i pokušava se pokrenuti istraživačku, publicističku i konkretnu aktivnost u području našega političkog obrazovanja.

Trajna je zadaća svakog nastavnika da osobnom samoorganizacijom povećava metodička i psihološka znanja, te da na taj način podiže razinu uspješnosti u nastavi koju izvodi. Jasno je da tu još uvijek postoje goleme mogućnosti racionalizacije, ali bez sustavnog rješavanja problema od strane nadležnog ministarstva neće biti značajnijih pomaka u kvaliteti nastave. Treba se nadati da svi osjećamo potrebu za boljim korištenjem vremena za stjecanje određenih znanja, stupnjem ovladavanja programiranim odgojno-obrazovnim sadržajima i razvijanja sposobnosti učenika u uočavanju zakonitosti među društvenim pojavama. Suvremene metode, tehnike i oblici rada u nastavi pokrenut će učenika na povećanu aktivnost, učinit će nastavu zanimljivom, razumljivom i dinamičnom.

Takvom nastavom učenik i nastavnik trebaju biti zadovoljni; mora se roditi osjećaj da je nešto korisno urađeno. Ako se to postigne, nesumnjivo će biti ostvaren generalno utvrđen odgojno-obrazovni cilj današnje škole.

Literatura:

Ehrler, Franz: Politische Bildung in den Mittelschulen, u: *Der Staatsbürger*, Luzern, 1984/6.

Claussen, Berhard: *Kritische Politikdidaktik*, Opladen 1991.

Giesecke, Herman: Politische Bildung, Weinheim (u.a.), *Didaktik und Methodik für Schule und Jugendarbeit*, Juventa - Verl., 1993.

Quakernack, Jurgin: *Politische Bildung in der Schweiz; Ein republikanisch-demokratisches Musterbeispiel?*, Leske und Budrich, Opladen 1991.

Kuhn, Hans-Werner, Masing Peter, Skuhr, Werner, *Politische Bildung in Deutschland, Entwicklung-Stand-Perspektiven*, Leske und Budrich, Opladen 1993.

Knutter, H. H. (Hg): *Bibliographie zur politischen Bildung. Theorie-Methodik-Didaktik.* (Schriftenreihe der Bundeszentrale für politische Bildung Bd. 234), Bonn 1985.

Schweizer Schule; Politische Bildung in der Schule, u: *Schweizer Schule* 69/1985/11.

Weiss, Josef: Politische Bildung in der Volksschule, u: *Schweizer Schule* 69/1982/11.

Marko Bešker

*POLITICAL EDUCATION IN SECONDARY
SCHOOLS*

Where to and how to proceed?

Summary

The paper deals with three aspects of teaching political education:
— the problems of teaching social sciences in Croatia regarding their content, methods and instruction;
— the quality of teaching according to the ISO 9000 norm; and
— the study of the quality of the programme of teaching politics and economy to secondary school pupils.

The methods of work chosen have made it possible to give an account of the contemporary developments in the world in the field of methodology and instruction regarding this subject. All suggested solutions and models have not simply been copied, but adapted to the existing conditions of secondary education in Croatia. The intention is to activate fresh forces within Croatian school system that will, taking into account the realities of our situation, find new education paths, aware that the sole way out is the quality of learning and the complete satisfaction of pupils, parents and the society. This approach does not seek unobtainable material resources, but demands much effort and numerous changes in the policies and the work of all those directly or indirectly involved in teaching.